

»ŽIVLJENJE JE KAOS«

Zmago Šmitek
Božidar Jezernik

273

Cenjenima kritikoma dr. Vilku Novaku in dr. Slavku Kremenšku se najprej zahvaljujeva za obsežno in podrobno recenzijo prispevka o antropološki tradiciji na Slovenskem. Njun odgovor dokazuje, da gre za pomembno vprašanje, o katerem se je doslej žal premalo govorilo, bodisi zaradi drugačnih pogledov na odnos etnologija - antropologija ali pa tudi zaradi nepoznavanja začetkov antropološke misli pri nas. Zato upava, da bo polemika, katere namen je osvetliti nekatere sporne trditve, dovolj zanimiva tudi za druge bralce Etnologa.

Namen najinega članka ni bil spuščanje v podrobnosti - saj bi sicer moral biti veliko daljši - ampak je bil objavljen kot spodbuda za razmislek o zgodovini slovenske in evropske antropologije. Da takšna razmišljanja drugod ne veljajo za povsem neprištevno dejanje, dokazuje sekcija z naslovom »The History of European Anthropology« na konferenci EASA v Pragi, 28.-31. avgusta 1992, s celo vrsto referatov in diskusij. Bistveno vprašanje je torej, ali oba kritika priznavata naši antropologiji zgodovinske korenine in če ne, od kod ta slovenska posebnost glede na zgodovino znanosti v drugih evropskih državah. Če si vprašanje zastavimo tako, se pač ne kaže loviti za drobne faktografske ali celo pravopisne in stilistične spodrsrljaje, toliko bolj, ker zaradi odsotnosti (poti po Nemčiji s skupino študentov) sama nisva mogla opraviti korektur. Če pa je Novaku dobrodošel »strokovni argument« celo tiskarski škrt v naslovu najinega članka, ga lahko spomniva na njegovo lastno knjigo *Über den Charakter der Slowenischen (!) Volkskultur in Kärnten*, kjer je bila napaka storjena že na platnicah in nato - dosledno - še na notranjem naslovnem listu.

Obema odmevoma je skupen izrazito nenaklonjen odnos do »spornega« teksta, v slogu: Same prazne marnje, če ne bi bilo v spisu toliko napak in nedognanih stališč. Čemu potem tolikšna gostobesednost? Iz samih odgovorov obeh kritikov to ni povsem razvidno, saj si drug drugemu nasprotujeta v temelju. Tako eden protestira že vnaprej, ker noče imeti opravka z antropologijo, drugi pa protestira, ker sva ga menda po krivici izpustila iz »antropološke tradicije«. Nadalje eden meni, da antropologija in etnologija nimata nič skupnega, drugi zatrjuje nasprotno. Pa spet eden ugotavlja, da drugemu pripisujeva besede, ki jih ta ni napisal, drugi pa ugovarja, da jih je sicer res zapisal, vendar, da je o isti zadevi pred tem objavil tudi že drugačno stališče.

In potem se složno jezita na naju, ki dokazujeva, da na Slovenskem obstajajo različni pogledi na razmerje med etnologijo in antropologijo.

Če je Novak najin inkriminirani prispevek že označil za zelo površen in faktografski, je treba pripomniti, da brez faktografije očitno ni šlo tudi pri kritiki obeh diskutantov. Tako npr. Kremenšek obširno komentira najino stališče, da so v dosedanjih obravnavah zgodovine slovenske etnologije izpadli tisti avtorji, ki so pisali o neslovenskih, zlasti neevropskih kulturah. Pri tem se sklicuje na Kotnikov pregled slovenskega narodopisja in tam našeta imena nekaterih avtorjev, ki so se občasno in povsem marginalno ukvarjali s pisanjem o kaki slovanski etnični skupini (in Baškircih), pa še to pretežno na žurnalističnem nivoju. Ob tem pa povsem spregleda dejstvo, da v Kotnikovem pregledu manjkajo druga, obsežnejša in veliko pomembnejša dela, ki jih je Kotnik vsekakor moral poznati, saj se je zanimal za neevropsko etnologijo in objavil celó knjižico o Knobleharjevem misijonarju Jerneju Mozganu (1943). Torej v Narodopisju Slovencev ne gre za takšen koncept etnologije, kot bi ga rad prikazal Kremenšek, ampak prej velja nasprotno.

Glede dileme o pripadnosti Lamberta Ehrlicha k etnologiji ali kulturni/socialni antropologiji je pomembno, da je Ehrlich obe stroki enačil - in Novak se tudi sam strinja s tem mnenjem. Če je Ehrlich zase zapisal, da je »etnolog« in ne »antropolog«, to ni pomenilo vsebinske različnosti, marveč le pristanek na tedaj ustaljeno terminološko prakso na Slovenskem. Za Novaka je tu debate konec. Ker pa njegova sogovornika razlikujeta etnologijo od takšne ali drugačne antropologije, zadeva vsaj za naju ni tako preprosta. Meniva namreč, da je izenačevanje obeh strok po Ehrlichovem zgledu danes nedopustno, saj etnologija v sodobnosti ni več tisto, kar je bila v Ehrlichovem času, torej le veda o kulturi primitivnih ali nepismenih ljudstev. V jezikoslovnih priročnikih je namreč že od 2. polovice 19. stoletja veljalo, da je »Ethnologie« isto kot »narodoznanstvo« in to spet isto kot »Völkerkunde«.¹ Danes je definicija etnologije seveda drugačna in zato drugačen tudi njen odnos do antropologije.

Novak nam tudi na dolgo razlaga razliko med fizično in kulturno antropologijo, zlasti v zvezi z delom Boža Škerlja in Nika Županiča, kot da bi bilo to za razumevanje najinega teksta najbolj pomembno. Fizična antropologija je po ameriški definiciji pač le del kulturne antropologije, zato (vsaj) po njej spadata v »antropološko tradicijo« tako Škerlj kot Županič, ne glede na takšno ali drugačno specializacijo. Novak konec koncev sam priznava, da se je Škerlj v poznejših letih svojega delovanja ukvarjal s kulturno antropologijo tudi v njenem širšem (»pravem«?) tematskem okviru.

O Kremenškovi opredelitvi »antropologije kot smeri v etnologiji«, ki je bila resda v poenostavljeni (a tudi popačeni?) obliki povzeta iz njegovega razmnoženega tipkopisa za posvet slovenskih etnologov, je mogoče reči, da je avtor razmerje med strokama močno zrelativiziral. Navajanje njegovega stališča v integralni obliki bi bilo v kontekstu najinega prejšnjega članka preobsežno. Kaj je avtor mislil s »pogojno« označitvijo »antropološke smeri« v etnologiji, pač glede na »razliko v poudarkih« in na prepletanje s »kulturološko smerjo«, nama tudi zdaj, po avtorjevem protestu, ni povsem jasno. Ali gre vsaj za delno »antropologizacijo« etnologije ali za kaj drugega?

Kremenšek lahko svoje problematično stališče, da je »ameriška kulturna antropologija pojav 20. stoletja« preveri in eventualno spremeni ob »pregledu nad

¹ Matevž Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Zweiter Theil, Laibach 1860, str. 1807; – isti, *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, V Ljubljani 1880, str. 36.

obstoječo literaturo».² Tam bo našel dovolj podatkov o možeh, kot so bili Lewis Cass, Albert Gallatin ali Henry R. Schoolcraft, ki so delovali že v prvi polovici 19. stoletja in pojmovali antropologijo kot stroko, ki vključuje etnologijo, fizično antropologijo, arheologijo, sociologijo in lingvistiko. Prve ameriške antropološke vprašalnice za terensko delo so bile natisnjene že davnega leta 1823, leta 1846 je bil ustanovljen Smithsonian Institute, nekakšno »antropološko topografijo« pa je še istega leta zasnoval in jo vodil Schoolcraft. S slednjim je bil v tesnih stikih tudi Baraga in mu je poslal izpolnjen sveženj vprašalnic o kulturi čipevskih Indijancev. Sicer pa gre pri Baragovi monografiji o Indijancih, ki je bila leta 1837 natisnjena kar v treh jezikih in je doživela 1845. še svoj pariški ponatis, za eno od najboljših tedanjih del, tudi z metodičnega in metodološkega stališča (stacionarna metoda, poznavanje jezika domačinov, odmik od potopisnega stila opisovanja, objektivnost, razporeditev snovi). Podrobneje je o tem pisal Vilko Novak v spremni besedi k Baragovi Knjigi o Indijancih.

Za eno od samovoljnih interpretacij, za katere sva bila sicer obtožena le midva, gre pri Kremenškovem povezovanju potopisca Herbersteina iz prve polovice 16. stoletja s pristopom do posameznika, ki ga je antropologija izoblikovala šele več stoletij kasneje. Avtor, ki sicer rad piše o »zgodovinskem kontekstu«, ga je v tem primeru popolnoma prezrl.

Rada verjameva Kremenšku, da je pri zbiranju podatkov za svojo Zeleno jamo delal s posamezniki (tako kot vsi drugi etnologi) in to ni nobena posebnost. Vendar teh posameznikov ni raziskoval z antropološkim metodološkim instrumentarijem, ker bi se drugače najbrž tudi sam štel za antropologa. Zato njegov dozdevni »argument« kaže na nerazumevanje bistva vprašanja. Ne gre za to, če je bil ta ali oni raziskovalec naklonjen poslušanju življenjskih zgodb posameznikov, ampak za metodološki (ne metodični!) obrat, ki ima mnogo bolj daljnosežne posledice. Osnovno smer je začrtal že Alexander Pope, eden od vzornikov našega Linharta:

Know then thyself, presume not God to scan,
The proper study of Mankind is Man.

Že v drugi polovici 19. stoletja je bilo jasno, da je antropologija »znanstvo človeške nature«, za razliko od etnologije/etnografije ali »narodoznanstva«, »popisovanja narodov«.³ Kremenšek je posameznika obravnaval s stališča nacionalne, profesionalne in še kakšne druge skupine; kaj več o »človeški naturi« prav zato njegova knjiga ne vsebuje. Tedaj, ko gre zares za posameznika, kriteriji povprečnosti, vsakdanjosti, splošnosti, postanejo povsem drugotni⁴, s tem pa postane nepomembna tudi vsaka povezava s tako definirano etnologijo. Filozof Ivan Urbančič, ki razlikuje med »prvinsko« in »tradicijsko« etničnostjo, ugotavlja, da »človeškost in etničnost« v strogem pomenu besede nujno ne sodita skupaj. Etničnost torej pripada le tradicijsko določeni človeškosti, ne pa več moderni... V strukturi prvinske etničnosti je tisto počelo ali tista zedinjujoča in individualizirajoča, identiteto dajajoča »moč«, ki sploh šele sprosti enotno, v sebi sklenjeno

² Npr. Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, London 1972; Annemarie de Waal Malefijt, *Images of Man. A History of Anthropological Thought*, New York 1974.

³ Matevž Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Erster Theil, Laibach 1860, str. 83, 474; isti, *Znanstvena terminologija...*, str. 36., Josef Wuk, *Technisches Polyglott - Onomasticum oder Wörterbuch...in sieben Sprachen*, Triest 1864, str. 304.

⁴ Zmago Šmitek, *Kam z antropologijo?*, Glasnik SED 1991, št. 1-2, str. 17.

in obenem odprto polje možnosti postavljanja vseh drugih družbenih vezi in notranjih razmerij v družbenih skupnostih in jim obenem daje njihov poseben značaj... Etničnost kot takšna prvinska struktura človeških skupnosti je elementarna struktura človeškega bitja kot prebivajočega v »svojem« svetu in je osrednji ontološko-antropološki problem identitete človeškega bitja« (podčrtal I.U.).⁵ Urbančič te svoje teze seveda še podrobneje utemeljuje. Če to še ni dovolj jasno, citirajmo razmišljanje enega od slovenskih sociologov, ki ima enake nazore: »Družba je torej osebno konstruirana, nahaja se v osebi in vsi pojmi, s katerimi jo opisujemo in razumemo, se nahajajo v naših glavah: skupina, institucija, organizacija, kultura... Šele reificirana zavest te pojme spreminja v entitete, ki so nam nadrejene in nas določajo. Holistično usmerjeni sociolog torej zgolj ponavlja neko v vsakdanjem življenju zelo pogosto zablodo, namesto da bi skušal spoznati resnico, ki se skriva za njo.«⁶ Tudi o tem je na razpolago že nekaj literature ...

⁵ Ivan Urbančič, Vprašanje o etničnem, Traditiones 17, Ljubljana 1988, str. 35-37.

⁶ Gregor Tomc, Življenje je kaos, Naši razgledi 22. 5. 1992, str. 291.